

Ірина Тихоненко

головний судовий експерт,

Науково-дослідний центр незалежних судових експертиз Міністерства юстиції України

<https://orcid.org/0009-0007-6927-2193>

МЕЖІ КОМПЕТЕНЦІЇ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА-ЕКОНОМІСТА

У статті розглянуто проблематику визначення меж компетенції судового експерта-економіста в кримінальному, цивільному, господарському й адміністративному судочинстві. Обґрунтовано актуальність теми в умовах зростання кількості судово-економічних експертиз, пов'язаних із розслідуванням економічних правопорушень, дослідженням фінансово-господарських операцій, бухгалтерських і податкових документів, а також перевіркою документального підтвердження збитків, розрахунків і висновків контролюючих органів. Акцентовано увагу на тому, що судово-економічна експертиза є процесуальною формою використання спеціальних економічних знань, тоді як ревізія, аудит або перевірка мають контрольний чи перевірочний характер і не можуть ототожнюватися з експертним дослідженням. Визначено, що компетенція експерта-економіста охоплює дослідження наданих матеріалів, документальну й арифметичну перевірку фінансових показників, встановлення обґрунтованості розрахунків та відповідності господарських операцій первинним документам і даним обліку. Водночас експерт не уповноважений самостійно збирати докази, проводити ревізію замість контролюючого органу, встановлювати факти порушення законодавства, визначати винних осіб або надавати правову оцінку діям учасників провадження. У статті систематизовано ключові відмінності між завданнями судового експерта-економіста, ревізора, інспектора й аудитора, а також окреслено практичне значення правильного формулювання питань, які ставляться на вирішення експертизи. Зроблено висновок, що дотримання меж компетенції судового експерта-економіста є необхідною умовою належності, допустимості та доказового значення експертного висновку.

Ключові слова: судово-економічна експертиза, судовий експерт-економіст, судово-експертна діяльність, ревізор, аудитор, компетенція, завдання.

Постановка проблеми. Останнім часом значно збільшилася кількість судово-економічних експертиз, пов'язаних із розслідуваннями правоохоронними органами економічних злочинів у різних сферах діяльності відповідних суб'єктів.

Діяльність правоохоронних органів у боротьбі з цими злочинами без залучення фахівців у галузі економіки, бухгалтерського та податкового обліку є малоефективною.

У межах розслідування справ за економічними злочинами як правоохоронними і судовими органами, так і стороною захисту часто призначаються судово-економічні експертизи, на вирішення котрої ставляться питання, редакція яких передбачає вихід за межі компетенції судового експерта-економіста.

Метою цієї статті є встановлення меж компетенції судового експерта-економіста.

Застосування будь-якої форми використання спеціальних економічних знань визначається конкретними обставинами.

Експертизи є найбільш досконалою і відпрацьованою формою використання спеціальних знань під час розслідування злочинів.

Судова експертиза - це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [5].

Дуже важливу роль у доказуванні обставин вчинення порушень, що призвели до економічного злочину, відіграють судово-економічні експертизи.

Судово-економічна експертиза - це вид судової експертизи, під час якої експерт-економіст на основі спеціальних знань у сфері бухгалтерського обліку, фінансів, економічного аналізу та господарської діяльності досліджує документи й надає висновок щодо питань, поставлених судом, слідчим або стороною у справі.

На практиці часто змішують поняття «судово-економічна експертиза» і «ревізія», «аудит», «перевірка», тому як і судово-економічна експертиза, ревізія, перевірка, аудит є формою використання спеціальних знань під час дізнання, досудового розслідування та судового процесу.

Межі компетенції експерта-економіста дуже важко визначити у зв'язку з тісним поєднанням у законодавчих актах основних бухгалтерських, податкових і юридичних положень (норм). Тому межі компетенції експерта економіста визначають з огляду на предмет судово-економічної експертизи, завдання, коло питань і об'єктів дослідження [9].

Компетенція - це інформаційна обізнаність, глибокі знання про конкретний предмет, з одного боку, і коло певних повноважень, прав, з іншого боку [10].

Походить від латинського *competentia* - «відповідність», «належність за правом».

Змістовна складова компетентності полягає в адекватній орієнтації в переліку цілей і задач, їх пріоритетності ітапідпорядкованості як в управлінській, так і в професійних галузі діяльності.

Наприклад:

- компетенція суду - які справи він має право розглядати;
- компетенція інспектора - які перевірки та дії він може здійснювати;
- компетенція органу влади - які функції на нього покладені законом.

Під час вчинення економічних злочинів використовуються господарські операції та відповідні документи, особливості змісту яких визначаються сферою господарської діяльності. У разі розслідування такої злочинної діяльності виникає потреба враховувати не тільки вид злочину, а й галузеву специфіку нормативного регулювання та документообігу.

Документальна ревізія як непроцесуальна форма використання спеціальних економічних знань може застосовуватися правоохоронними органами як засіб документального встановлення ознак економічних злочинів, що слугують підставами для порушення кримінальної справи, та як засіб встановлення обставин здійснення тих чи інших фінансово-господарських операцій у кримінальній справі.

Оскільки ревізія не є процесуальною дією, а непроцесуальний характер діяль-

ності ревізора не забезпечує повноти, об'єктивності та якості ревізії, її матеріали набувають значення доказів тільки після їх перевірки процесуальними засобами, зокрема шляхом призначення судово-економічної експертизи. Статусу процесуальної фігури ревізор набуває тоді, коли він виступає в кримінальній справі як свідок і може повідомити про факти, що стали йому відомі внаслідок виконання своєї службової ревізійної діяльності.

До процесуальних осіб належать учасники процесу, які мають визначені законом процесуальні права, обов'язки та повноваження в певному виді судочинства чи провадження.

У широкому розумінні процесуальними особами є:

- суддя;
- слідчий;
- дізнавач;
- прокурор;
- підозрюваний, обвинувачений, підсудний;
- потерпілий;
- цивільний позивач і цивільний відповідач;
- захисник (адвокат);
- представник сторони;
- свідок;
- експерт;
- спеціаліст;
- перекладач;
- секретар судового засідання;
- судовий розпорядник;
- заявник, скаржник тощо.

При цьому важливо розрізняти:

- процесуальних осіб - усіх учасників процесу;
- службових / посадових осіб - осіб, які здійснюють владні чи організаційно-розпорядчі функції;
- учасників судового провадження - більш вузьке поняття залежно від стадії процесу.

Наприклад, судовий експерт є процесуальною особою, але не стороною процесу, оскільки він виконує спеціальну функцію - надання висновку з питань, що потребують спеціальних знань.

Судово-експертна діяльність передбачає вирішення складних завдань стосовно дослідження різних об'єктів за допомогою наукових методів, що неможливо без чіткої впорядкованості проведення судових експертиз.

Питання, поставлені перед експертом, вирішуються відповідно до системи певних

правил (алгоритму) виконання конкретного експертного дослідження.

Судово-економічні експертизи слід розуміти як експертні дослідження матеріальних об'єктів (документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності), що містять інформацію про обставини справи та підлягають дослідженню за їх змістом і формою, а також допомагають суду досягти об'єктивності в доказуванні, додержуватися принципів рівних можливостей у процесі, презумпції невинуватості, забезпечення змагальності в доведенні дійсного стану фактів та захисту прав і свобод.

Істотні відмінності між висновком судово-економічної експертизи й актами документальних перевірок зумовлені їх юридичною природою, цілями і завданнями, які вони вирішують.

Якщо ревізія (перевірка, аудит) комплексно досліджує фінансово-господарську діяльність підприємства з метою її подальшого удосконалення, то судово-економічна експертиза вивчає окремі недоліки, виявлені ревізією (перевіркою, аудитом) для документального обґрунтування вимог, пред'явлених у слідчі або судові органи до конкретних матеріально відповідальних та інших посадових осіб.

На відміну від ревізії (перевірки, аудиту), судово-економічна експертиза має процесуально-правовий зміст. Процесуально-правовий зміст економічної експертизи визначається системою норм, закріплених законодавчими актами, що регулюють порядок призначення та проведення експертизи, умови оцінки слідством і судом її результатів, права й обов'язки державних органів, які здійснюють судочинство, а також права й обов'язки експерта.

Ревізор (інспектор, аудитор) здійснює контрольну або перевірочну функцію.

Його завдання:

- перевірити фінансово-господарську діяльність;
- встановити порушення законодавства;
- виявити нестачі, незаконні витрати, нецільове використання;
- провести документальну ревізію;
- скласти акт перевірки або ревізії.
- Ревізор (інспектор, аудитор) має право:
 - аналізувати бухгалтерські документи;
 - вимагати документи;

- робити розрахунки;
- фіксувати порушення;
- визначати розмір фінансових порушень у межах методик контролю.

Результат роботи:

- акт ревізії;
- довідка перевірки;
- аудиторський висновок.

Судовий експерт-економіст діє в межах процесуального законодавства та Закону України «Про судову експертизу».

Його завдання:

- надати спеціальні знання суду або слідству;
- дослідити документи;
- відповісти на поставлені процесуальні питання;
- встановити документальне підтвердження операцій, збитків, розрахунків тощо.

Судовий експерт:

- не проводить ревізію замість контролюючого органу;
- не збирає самостійно докази;
- працює лише з наданими матеріалами;
- не дає правової оцінки;
- не встановлює вину особи.

Експерт-економіст може:

- перевірити арифметичну та документальну обґрунтованість висновків ревізії;
- визначити, чи підтверджуються документально висновки контролюючого органу;
- дослідити рух коштів;
- встановити відповідність бухгалтерського обліку документам;
- розрахувати суму документально підтверджених збитків.

Результат роботи:

- висновок судового експерта.

Ключова різниця

Ревізор (інспектор):

- здійснює контроль і виявляє порушення.

Судовий експерт:

- досліджує вже надані матеріали та дає незалежний спеціальний висновок для суду чи слідства.

Вирішення питань, що належать до компетенції органів державного фінансового та податкового контролю (здійснення експертами-економістами перевірки певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності установ, організацій, підприємств з метою виявлення наявних фактів порушення законодавства,

фактів порушення податкового законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб), не належить до завдань економічної експертизи [7].

З огляду на це судовий експерт-економіст не повинен:

- підміняти ревізора;
- самостійно шукати порушення;
- виходити за межі поставлених питань.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
3. Господарський процесуальний кодекс України : Кодекс України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.
4. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
5. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
6. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
7. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
8. Методи, способи та прийоми, які використовуються при проведенні судово-економічних експертиз : методика проведення судових експертиз, Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України, 2003 рік, реєстраційний код у Реєстрі методик проведення судових експертиз - 11.0.08.
9. Збірник наукових праць «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики». Випуск 8 / Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса Міністерства юстиції України; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого.
10. Андросюк В. Г., Волошина О. В. Поняття «Компетентність» і «компетенція» в контексті формування комунікативної майстерності професіонала. Режим доступу: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/27_03_2020/pdf/42.pdf.

References:

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 roku No. 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
2. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 18 bereznia 2004 roku No. 1618-IV [Civil Procedure Code of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> [in Ukrainian].
3. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 6 lystopada 1991 roku No. 1798-XII [Commercial Procedure Code of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> [in Ukrainian].
4. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 6 lypnia 2005 roku No. 2747-IV [Code of Administrative Procedure of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> [in Ukrainian].
5. Pro sudovu ekspertyzu: Zakon Ukrainy vid 25 liutoho 1994 roku No. 4038-XII [On Forensic Examination: Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> [in Ukrainian].
6. Pro zatverdzhennia Instruksii pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen: nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 08 zhovtnia 1998 roku No. 53/5 [On approval of the Instruction on appointment and conducting of forensic examinations and expert studies and Scientific and methodological recommendations]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> [in Ukrainian].

7. Naukovo-metodychni rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen: nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 08 zhovtnia 1998 roku No. 53/5 [Scientific and methodological recommendations on preparation and appointment of forensic examinations and expert studies]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> [in Ukrainian].
8. Metody, sposoby ta pryomy, yaki vykorystovuiutsia pry provedenni sudovo-ekonomichnykh ekspertyz: metodyka provedennia sudovykh ekspertyz, Dnipropetrovskiyi naukovo-doslidnyi instytut sudovykh ekspertyz Ministerstva yustytzii Ukrainy, 2003, reiestratsiinyi kod v Reiestri metodyk provedennia sudovykh ekspertyz - 11.0.08 [Methods, ways and techniques used in conducting forensic economic examinations] [in Ukrainian].
9. Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky: zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 8 [Theory and Practice of Forensic Examination and Criminalistics: collection of scientific papers. Issue 8]. Kharkiv: Kharkivskiyi naukovo-doslidnyi instytut sudovykh ekspertyz im. Zasl. prof. M. S. Bokariusia Ministerstva yustytzii Ukrainy; Natsionalna yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho [in Ukrainian].
10. Androsiuk, V. H., & Voloshyna, O. V. Poniattia (n.d.). Ponyattya “kompetentnist” i “kompetentsiia: v konteksti formuvannia komunikatyvnoi maisternosti profesionala [The concepts of “competence” and “competency” in the context of forming a professional’s communicative mastery]. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/27_03_2020/pdf/42.pdf [in Ukrainian].

Iryna Tykhonenko. Limits of the competence of a forensic economic expert

The article examines the issue of defining the limits of the competence of a forensic economic expert in criminal, civil, commercial, and administrative proceedings. The relevance of the topic is substantiated in the context of the growing number of forensic economic examinations related to the investigation of economic offenses, analysis of financial and business transactions, accounting and tax documentation, as well as verification of documentary evidence supporting losses, calculations, and conclusions made by regulatory authorities.

The study emphasizes that forensic economic examination is a procedural form of applying specialized economic knowledge, whereas audits, inspections, and reviews perform control and verification functions and therefore cannot be equated with expert examination. It is determined that the competence of a forensic economic expert includes the examination of submitted materials, documentary and arithmetic verification of financial indicators, assessment of the validity of calculations, and evaluation of the compliance of business transactions with primary documents and accounting records.

At the same time, the expert is not authorized to independently collect evidence, conduct audits instead of supervisory authorities, establish facts of legal violations, identify responsible persons, or provide legal assessment of the actions of participants in proceedings.

The article systematizes the key differences between the functions of a forensic economic expert, an inspector, and an auditor and outlines the practical significance of correctly formulating the questions submitted for expert examination. It is concluded that adherence to the limits of competence of a forensic economic expert is a necessary condition for ensuring the relevance, admissibility, and evidentiary value of the expert opinion.

Keywords: forensic economic examination, forensic economic expert, forensic expert activity, inspector, auditor, competence, tasks.

Дата першого надходження статті до видання: 03.06.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.06.2026.

Дата публікації (оприлюднення) статті: 05.08.2026.

Стаття поширюється на умовах ліцензії
відкритого доступу (CC BY 4.0)